

De stad in kaart gebracht Uniek prentenkabinet

Het nieuwe Prentenmuseum aan de Verwersstraat legt in een schitterend boek verantwoording af van een particuliere verzameldrift, die royaal aan de gewone werkelijkheid is ontstegen. Ik weet niet of landmeters, graveurs, etsers, lithografen ook zo uitbundig en artistiek andere steden in kaart hebben gebracht. In dat geval zijn vele echter in rijks-, provinciale en stadsarchieven, musea en particuliere verzamelingen niet of nauwelijks toegankelijk. In onze stad is een collectie van kaarten en prenten samengebracht, die jaren van speurzin, vindingrijkheid, geld en ongewone alertheid vergde. In een tot de nok toe gevuld nieuw museum – smaakvol en fraai ingericht – kunnen bezoekers het resultaat bewonderen. Weinig Bosschenaren zullen een oogst van deze omvang en van deze kwaliteit aan kleurrijke en zwart-wit prenten over hun stad kennen. Het boek voldoet, zoals het zo clichématig heet, aan een behoefte. Wie weinig letters wil zien en louter wil kijken, komt ruimschoots aan zijn trekken: ruim vijftig prachtige afbeeldingen in vele maten en soorten.

Aan de vijf hoofdstukken over cartografisch materiaal in het algemeen en voor Den Bosch in het bijzonder gaat een fascinerende schets van de geschiedenis van de stad vooraf. 'In vogelvlucht', noemt dr. Ton Kappelhof zijn introductie. In goed drie pagina's schetst hij winst en verlies van de stad. Hier gunt de auteur ons in een frisse context een verrassende kijk op mensen en gebeurtenissen. Het chauvinistische citaat, dat Wilton Desmense over de stad enkele jaren geleden heeft opgediept, fungeert als een karakteristieke opening. Zo is de omstreden stichting van de stad een puntige aanleiding om dat jaar opnieuw onder de aandacht te brengen. De zes ondertitels wijzen op de essentiële ijkpunten van de stad, die vaardige

landmeters nauwkeurig en kleurrijk aan het papier toevertrouwen. Drs. Ineke Kuijer neemt de volgende hoofdstukken voor haar rekening. Wetenswaardigheden over het vervaardigen van kaarten en plattegronden komen aan de orde. De verschillende onderdelen van het proces: het opmeten van een gebied, stad of stratenplan, het tekenen, het graveren en het inkleuren van de afgedrukte prenten waren aanvankelijk het werk van één man. Perfectionering en verfijning van die afzonderlijke technieken brengen opdeling en splitsing van werkzaamheden met zich mee. Een van de oudst bekende kaartenmakers, Gerard Mercator, beoefent in de 16e eeuw dit ambacht helemaal alleen met gebruikmaking van winkelkruis, kompas, jacobsstaf en meetwiel. In de tijd van ontdekkingsreizigers was de behoefte aan kaarten groot. Commercieel en artistiek zochten vroege ontwerpers uiteraard naar een methode voor vermenigvuldiging en reproductie: de afdruk in hout of koper was geboren. Bewerking van de koperen drukplaat met een burijn zorgde voor minder slijtage dan die van hout en vooral voor hoogwaardige verfijning en artistieke expressie. Wie in druktechnieken, graveermethodes geïnteresseerd is, vindt hier veel van zijn gading. Een verzameling kaarten, portretten en tekeningen heette al vroeg 'atlas'. Daar verschijnt de mythologische krachtpatser in beeld die de hele wereld moeiteloos op zijn schouders schraagt. Maar Gerard Mercator, die voor het eerst dit begrip hanteert, dacht aan een andere figuur: de legendarische geleerde in de kosmografie uit Etrurië. Hij staat symbool voor de alomvattende wetenschap van de hemel en van de aarde: de kosmografie. Maar in de beeldvorming van mensen heeft de mythologische figuur het gewonnen. Kaarten gaven oudtijds

niet alleen de topografie van gebieden, steden en straten weer, maar ook historische gebeurtenissen en stadsplattegronden, soms zelfs met de onhebbelijkheid, dat men onvoldoende oog had voor nieuwe ontwikkelingen. Verouderde kaarten bleven lang in zwang. De auteur wijdt een hoofdstuk aan grafische technieken, verzamelnaam voor alle ambachtelijke producten die ontwerpers en kunstenaars in de loop van enkele eeuwen ontwikkelden. Ook de groeiende belangstelling zorgde voor productie en verspreiding. Soms uit praktische overwegingen: militaire documentatie en kaarten voor ontdekkingsreizigers; soms uit trots over historische gebeurtenissen en grootse vaderlandse daden. Chique mensen gaven elkaar kaarten cadeau. Steden vereerden er hun vorsten mee en tussen adellijke personen bestond er een gewilde ruilhandel. Jacob van Deventer (ca. 1505-1575) komt de eer toe de oudst bekende kaart van de stad te hebben ontworpen. De Staten van Brabant, Holland, Gelderland, Friesland en Zeeland verstrekten hem opdrachten. De oudste hiervan is een houtsnede van het hertogdom Brabant, die in 1945 jammerlijk verloren is gegaan. Van Deventer vertrouwde opmetingen van voorgangers niet steeds; hij mat alles 'na de conste der geometriën en op 't compasse' zelf op. Beroemde kaartenontwerpers als G. Braun, F. Hogenberg en vooral Johan Blaeu (1596-1673) maken plattegronden van de stad met soms opmerkelijke verschillen. Een fraai boek. Jammer dat taal en stijl van de laatste vijf hoofdstukken soms te wensen overlaten. Zo is het overdadig gebruik van de passieve constructie ontsierend. Ook in andere opzichten had een corrigeerpennetje wonderen kunnen doen.

's-Hertogenbosch, cartografisch bekeken, in opdracht van J.W.M. Timmermans door dr. Ton Kappelhof en drs. Ineke Kuyer, uitgave van Waanders Drukkers, (Zwolle 2001) f 55,- (€ 24,96).